

Jiří K o t a l í k

V několika poznámkách pokusím se definovat genezi české moderní karikatury a zároveň se ve stručnosti zeptat, co z toho plyne pro naši současnost.

Často se připomíná, že česká karikatura má tradici, kterou lze sledovat od roku 1848 a která zahrnuje velká jména: Pinkas, Mánes, Purkyně. Ale jejich příležitostné práce mají často povahu toliko soukromých glos, zatímco kreslířská produkce v našich časopisech 19. století se spokojovala s nenáročnými měřítky a s mělkým vkusem. Jakkoliv o něco později v díle Mikoláše Alše tvoří humor a satira závažnou složku, zůstávala i jeho práce dlouho na okraji zájmu a jako by vně oficiální výtvarné kultury.

Teprve generace 90. let si začíná soustavně uvědomovat nezbytnou souvislost všech tvůrčích odvětví ve vyhranujícím se povědomí výtvarné kultury, jejíž složkou se nyní má stát také karikatura. Její význam tak důrazně (roku 1900) připomněly Volné směry v obsažném dvojčísle zásluhou Jiránka a Gamy, který také zároveň rozpoznal slabiny české karikatury v celkové společenské nezakotvenosti našeho umění.

Brzy nato soustavnou pozornost k těmto otázkám zaměřuje St.K. Neumann ve svých teoretických úvahách i v redakční práci. Na počátku 20. století pak v příznivějších podmínkách pařížského tisku vyžívá bojovné dílo mladosti Františka Kupky i práce Václava Hradeckého a také v Čechách se prvními krůčky ohlašuje nástup mladé generace, nejvýrazněji v kresbách Františka Gelnery, jehož secesní východisko je ovšem záhy překonáváno dravým, expresivně odstíněným akcentem.

Avšak rozhodným mezníkem ve vývoji výtvarného umění staly se v letech 1907-08 dvě výstavy skupiny Osma, v logické návaznosti pak v letech 1911-14 též činnost skupiny výtvarných umělců.

Teprve díky této početné a názorově rozvětvené generaci, jak byla sdružena kolem časopisu Umělecký měsíčník, utváří se česká moderní výtvarná kultura v celé šíři a sounáležitosti všech jejích složek - od architektury přes malbu a plastiku, volnou a užitou grafiku k užitému umění všech odvětví, scénografii a také ke karikatuře či veselé kresbě, která se v těchto letech (1910-14) poprvé stává rovnoprávným tvůrčím odvětvím a také středem teoretické pozornosti v rámci výstav a časopiseckých reprodukcí. A to je tvůrčí klima, v němž pak zásluhou osobního výrazu, pevné kresetné konstrukce a sevřeného tvaru dozrává tvorba Josefa Lady, od počátku bezvýhradně věnovaná veselým kresbám a ilustracím; tehdy se vyhranjuje také výtvarný názor a výraz Zdeňka Kratochvíla, založený na rovnováze linií, průsečných ploch a tvarů, nejednou myšlenkově zdůvodňovaných. V osobnosti V.H. Brunnera pak vyvstává umělec neobvyklé tvůrčí rozlohy, jehož mnohostranné zájmy sjednocují pregnantnost a čistota výtvarného vidění, což se shodně projevuje v kresbách, ilustracích, knižních úpravách, plakátech, scénografických návrzích a také v karikaturách výrazně protiměšťáckého ostnu. A nadto je příznačné, že na výtvarné satire se podíleli často také ostatní z tohoto generačního okruhu, nejen František Kysela, ale také malíř Josef Čapek, Václav Špála, v času války dokonce Emil Fila, předtím i později Vlastimil Rada a ostatní.

V těchto souvislostech lze pak právem uvádět také jméno

Jaroslava Haška, který má ovšem v tehdejší rozloze české kultury poněkud paradoxní postavení. K výtvarnému doprovodu jeho prvních, roku 1912 vydávaných knížek, byli přizváni Josef Ulrych a Karel Stroff. Oba vcelku populární a zvuční kreslíři, ale bez uměleckých záměrů, v manýře plochých a komerčních ilustrací humorného čtení, kam se tehdy ředily také práce Jaroslava Haška, stále zřejmě tehdy chápané na okraji literatury či vůbec mimo její hranice. Ale zatím Jaroslav Hašek měl už tehdy své blízké a názorově zpřízněné přátele právě ve skupině výtvarných umělců. Byli mezi nimi tvůrci moderní české karikatury, jako Lada, s nímž ostatně spisovatel už v letech 1909-13 přímo spolupracoval, také Zdeněk Kratochvíl, s nímž Haška spojovalo úsilí o hlubší myšlenkové zdůvodnění satiry a vědomí sounáležitosti významových i výrazových zřetelů, a také V.H. Brunner, u něhož se spisovatel mohl shledávat s obdohým zaujetím pro umělecké zhodnocení všednosti - od groteskního chápání banálních životních situací až k náhodně nalézaným předmětům výtvarného zájmu, pro něž pozdější estetika a moderní umění používá termínu "objet trouvé". A Jaroslav Hašek se dobře znal s mnohými z ostatních malířů, kreslířů, architektů, jak se s nimi potkával za kavárenskými stolky v Unionce či večer v Montmartru. Podle svědectví Longena, malíře a také podílníka prvních výstav Osmy, v tomto ohledu svědka snad věrohodného, Jaroslav Hašek s porozuměním oceňoval výtvarné záměry a realizace svých přátel, a myslím si, že právě leccos z principů a podnětů moderního umění (expresionismu či kubismu) mohl Jaroslav Hašek tvořivě uplatňovat ve skladebních principech a výrazových prostředcích svého literárního díla. A ostatně také Radkem Pytlíkem poprávu

připomínaný vztah Jaroslava Haška k tendencím a proudům dada, jichž byl do značné míry předchůdcem, vysvětlí nám jasněji také ve srovnání s výtvarnými projevy, k jejichž nečekané odvaze a protikonvenčnímu patosu měl Hašek bezděky blízko. Přitom ve vztahu k několika okruhům aktivity dada měl asi nejbližší k aktivitě v Berlíně (v letech 1918-23), v názorově vyhraněné a jednoznačně pokrokové orientaci, jak o ní svědčila zejména jména bratří Herzfeldů, Georga Grosze, Waltera Mähringa a dalších. Snad tím lze také vysvětlit, proč právě v Německu se dílu Jaroslava Haška po první světové válce dostává tak spontánního přijetí. V Osudech dobrého vojáka Švejka lze tak spatřovat velkolepou syntézu reálného vidění a životního poznání v letech války i za pohybu v Sovětském svazu, ale také zkušeností z tvůrčích výbojů moderní kultury, které Jaroslav Hašek dovedl dobře používat, které znal a jasnozřivě přebíral. Je známo, že význam Osudů dobrého vojáka Švejka byl zavčas pochopen Ivanem Olbrachtem a marxistickou kritikou. Ale je potřeba si uvědomit, že další vývojová kapitola moderní české karikatury, jak se jeví právě v nástupu mladé generace brzy po vydání Haškova Švejka, se jednoznačně přihlašuje k pochopení ideových záměrů Haškových a jeho tvůrčí síly. To dokládá časopis Trn, v němž se Karlu Konrádovi podařilo shromáždit řadu významných umělců, jejichž budoucí tvorba určovala tak vrchol české moderní karikatury, jako je tomu v díle Antonína Pelce či Františka Bidla, anebo těch umělců, kteří alespoň na čas se věnovali satirické kresbě, aby se později soustředili k jiným tvůrčím záměrům, jako Vojtěch Tittelbach či František Tröster. Ale to už je nová kapitola, která vrcholí pak v průběhu 30. let, kdy výstava české karikatury, pořádána spolkem výtvarných umělců Mánes, znamená tak jednu z nejdůležitějších událostí vývoje českého výtvarného umění.

Zkušenosti a tradice ukazuje, že karikatura se nikdy nerodila a nemůže zrodit v nějaké umělé líně, ale že vyrůstá toliko z bezprostředního styku se všemi ostatními odvětvími výtvarné práce a lze jistě říci i ve spolupráci jednotlivých oblastí celé kultury. Jsou mezi představiteli české moderní karikatury tvůrci, kteří se věnovali kresbám a karikaturám skoro výlučně, jako byl třeba Josef Lada nebo František Bidlo. Ale čteme tu jména, jako Alšovo, Kupkovo, Pelcovo, Čapkovo, jména těch, kteří nebyli specialisty ve veselé kresbě či karikatuře, kteří byli velikými celistvými umělci a dovedli také svět vidět a vyjadřovat právě v oblasti specifickými prostředky karikatury.

Karel Cvejn

Humoristické a satirické literatury je pořádku na celém světě, tedy i u nás. Pokusím se udělat malý přehled současné tvorby. Z básníků uvedu jen čtyři.

První básník, kterého bych chtěl připomenout, je Josef Kainar, který by měl být častěji vydáván a který může velmi mnoho říci zvláště našim novým satirikům.

Dále je to Jiří Žáček, jehož výborná knížka Rýmy pro kočku byla vyznamenána, dále je to Jaroslav Vojtěch Portréty v kožorytu, tato knížka byla také vyznamenána, ovšem je otázkou, kdy vyjde. A čtvrtý básník Karel Bradáč, můj zemřelý přítel, redaktor Dikobrazu, jehož pozůstalost by měla být vydána ve větším svazku, protože by mohla říci něco naší přítomné situaci.

Z prózy uvedu řadu autorů, především Bohumila Hrabala: Postřižiny zajisté znáte, i jeho povídky. Dále Otu Pavla Smrt krásných srnců a další povídky. Bohumila Nohejla Hříšný Václav, dále Jany Moravcové Archanděl Houbel, Jany Knittlové Talent na Julii, Miroslava Skály Svatební cestu do Jiljí, autor dalších dvou knih. Také Miroslav Kapka, jehož Hrdinové v průvahu jsou vám známi, další Elvíra v lázních, Zajíček.

Chtěl bych také uvést přítomného Jaroslava Matějku s jeho Naším dědkem Josefem. Dále bych chtěl upozornit na knížku Jaroslava Jankovského Amulety, to je z prostředí intelektuálního, univerzitního a konečně Václava Čtvrťka Nezbedné pověsti. Z dalších autorů bych uvedl Jiřího Křenka s jeho Chalupou na spadnutí, Františka Stavinohu, který napsal pěknou knížku o Kladnu Hvězdy nad syslím údolím. Dále bych uvedl aspoň jednu knížku Danielly Duškové Bobby a potom Zdeňka Šmída s jeho

krásnou, několikrát vydanou knížku Čistě radosti mého života. Z nových autorů je to Lubomír Tomek s knížkou Na houby a Jaroslav Boček s poslední knížkou Nápady milovníka zvířat. To je jakási linie macourkovská.

Je vám jistě známo, že byly vydány také dva sborníky, první Smích Červené sedmy, a druhý od Radka Pytlíka Malá encyklopedie humoru.

Domnívám se, že tato konference se má stát po vzoru Jaroslava Haška velkou iniciativou naší humoristické a satirické tvorby do budoucnosti.

Druhá poznámka se týká dopisu Jaroslava Haška Klubu čsl. turistů. Hašek totiž, když se usídlil na Lipnici, staral se také o to, aby neupadl hrad, ve kterém napsal značnou část svého literárního díla, do neutěšeného stavu. Hašek napsal toto: "Jsa členem odhuru Klubu v Německém Brodě oznamuji, že poslední dobou dějí se neoprávněné vykopávky na hradě Lipnici. 2) Na různých místech v hradu hledači pokladů prokopávají podlahy v různých místnostech hradních. 3) Zejména v hlavní věži, v tzv. Zbrojnici. 4) Na různých místech byly učiněny pokusy prokopávati podlahy k nalezení tajných chodeb do Německého Brodu, do Humpolce od různých blbů. Prosím, aby bylo Vámi vše na místě vyšetřeno, poněvadž nikdo nedostal od Vás, ani od Památkového úřadu, ani od konzervátora povolení k takovému podnikání".

Jaký byl osud tohoto dopisu? Klub turistů to vzal skutečně vážně a dokonce o tom psaly i noviny. My ovšem dnes máme z hlediska státu hlavní péči o to, abychom Lipnici zachovali; protože ten největší poklad, který můžeme najít právě proto, že tam Hašek žil a že tam v tomto hradě pracoval a diktoval Švejka.

A teď ještě o Kudějovi. Kuděj byl věrný kamarád, věrný druh Haška a byl to z celé společnosti člověk nejspolehlivější. Kuděj informoval např. Jaroslava Haška o tom, jak probíhal jeho odvod na vojnu. To vylíčení ve Švejkově je vlastní historie Kuděje. Podobně vylíčení toho, jak poručík Dub nechá Švejka vypít celou flašku koňaku, to je také záležitost Kudějova, a máte-li doma Americké obrázky, tak si tam příslušnou pasáž najdete a dostanete určitou paralelu mezi Švejkem a mezi informací Kuděje.

Třetí moje poznámka je báseň Karla Bradáče Švejkově metamorfózy.

V těch časopisech všelicos se žvejká.

Tak třeba spory o Josefa Švejka.

Učitel jeden, duše dosti prostá,
řekl mi kdysi: "Jsou tam slova sprostá".

Prý to dal, hlupák, přečíst svojí dívce,
nerozeznal jí potom od Palivce.

"Umění", dodal, "má být, jak se sluší.
Má zušlechťovat a ne kazit duši".

Ten vývoj letí, hergot, pámbu s náma!
Švejk se nám mění takřka pod rukama.

Kritika pěkně s tím chudákem smýká.
Za kultu se nám změnil v Janošíka.

Pak Hašek - Kafka, problém odcizení.
zas Josef Švejk se v Josefa K. mění.

Teď znovu vznikla kolem Švejka pračka.
Chtějí ho změnit zase na "čecháčka".

Od toho Švejka ochraňuj nás pántu,
vždyť krasoduchům dělá jenom hanbu.

Ach, zlatá slova pana učitele,
zas přišla ke cti, koukněme se, hele!

K čemu jsou prosím všechny tyhle hádky?
Pročpak cpát Švejka pořád do přihrádky?

Švejk už nám přečkal všelijakou dobu.
Je totiž živý. Není výplod snobů.

K čemu ho rovnat, já se nikdy neptám.
Prostě čtu Švejka a přitom se chechtám.

František Dvořák

Ve svém diskusním příspěvku chci pouze upozornit na výstavu, která probíhá ve výstavním prostoru Čs. spisovatele a kterou připravila Národní galerie. Je odpovědí na téma jak se uplatňovala česká karikatura v boji proti válce a fašistickému násilí.

Vystavené exponáty většinou znáte, poněvadž vstoupily do klasického dědictví české novodobé tvorby. Chtěl bych upozornit pouze na dvě historické okolnosti, které znamenaly nástup českých karikaturistů ke společnému boji.

První závažnou událostí, kdy karikaturisté se spojili k společnému cíli, byla výstava v roce 1920, kterou uspořádal spolek grafiků Hollar v Topičově salónu. V úvodu k této výstavě napsal František Žákovec, že satira a karikatura jsou nanejvýš potřebné, že "nyní po velké válce vyvěřelo za nastalého míru zase všechno staré bahno, rozpoutal se znovu nečistý boj stran a tříd o moc, neuklidnily se v nestydatém boji o zisk a požitek nízké pudy, egoistické, za války uvolněné a dračí podoty... mamen a teror v pokrytecké hře nasadily si nyní nové a nové masky". Právě na tyto aktuální události odpovídala tato expozice, kde se uplatnil především Antonín Pelc. Byla to asi jeho první výstavní příležitost. Potom Zdeněk Kratochvíl, Vlastimil Rada, který zde vystavil např. karikaturu 28. říjen a soudobá cenzura, Alois Moravec a samozřejmě V.H. Brunner.

Druhou manifestační událostí byla mezinárodní výstava karikatury a humoru, kterou uspořádal spolek Mánes v roce 1934. V úvodním textu, který byl kolektivním projevem členů spolku Mánes, se psalo, že to není náhoda, že Němci z Třetí říše a Italové nevystavují. Nemohou prostě z toho důvodu, že karika-

tura oblečená v hnědou nebo černou košili násilí ztrácí svoji řeč. Výstava měla význam nejen tím, že znovu spojila k novému kolektivnímu nástupu české karikaturisty, ale dala příležitost i emigrantům z Třetí říše, kteří žili rozptýleně po světě, aby manifestovali výtvarnými prostředky svůj odpor proti fašistickému násilí. K nim se připojil z Paříže Jean Cocteau a celá skupina příspěvatelů časopisu Les Lires v Paříži.

K této mezinárodní výstavě karikatur tehdy napsal v Lidových novinách V.V. Štech, že se domníval, že do této doby karikatura má pouze svou aktuálnost čistě kulturní a výtvarnou, ale že tato výstava ukázala, že její dosah je především politický.

Také výstava, která probíhá nyní v Praze, má svoji aktuálnost.

Radko Pytlík

Myslím, že nadešla chvíle, kdy končí humor a smích, kdy končí i nostalgie, s kterou vzpomínáme na Jaroslava Haška, kdy přichází ona krutá vteřina pravdy, kdy začínáme hovořit o satíře dnešní, současné.

Je třeba si říci, kde jsou příčiny toho, že se satira u nás nerozvíjí tou měrou, jak bychom potřebovali. Myslím si, že argument, že satira je jakýmsi seismografem krize společnosti, je argument minulosti. Satira v socialistické společnosti má zcela zvláštní místo, které bylo už teorií satiry objasněno, dokonce o tom vznikla velká práce a měl být založen ústav, který A.V. Lunačarskij hodlal vybudovat v třicátých letech při Akademii věd SSSR. V úvodním vystoupení přesně specifikuje, jaké konkrétní poslání a místo má satira v socialistické společnosti.

Jsou zhruba tři momenty, které je možno vzít v úvahu.

Buď je nedostatek odvahy prát se, bojovat za satirická témata, která jsou vždycky spojena s určitými nepříjemnostmi, nebo existuje nedostatečné klima, tzn. situace, která nastává při uveřejnění satirického článku nebo stati, kdy se potrefení většinou brání, anebo je tu ještě jedna možnost: že dosud nemáme přesně vyjasněné otázky týkající se poslání satiry v socialistické společnosti, která má zcela specifické místo ve společenském životě. Úvahy o tom, co by dělal Hašek dnes, jak by se choval, jak by tvořil, jak by vypadala jeho satira, to jsou úvahy nejen akademické, ale spíše okultistické a velmi málo nám pomohou. Možná, že by se Hašek choval způsobem, který by nás všechny překvapil.

Jaká je zhruba dnešní situace v satíře a v humoristické literatuře? Myslím si, že je třeba konkrétně si ujasnit situaci

i paměť žánru - kde jsou přednosti, kde jsou slabiny.

Je třeba říci, že specificky literární satiriky a humoristy prakticky nemáme. Většinou jde o spisovatele, kteří se v části svého díla zabývají i humoristickými a satirickými náměty. Z čelnějších spisovatelů můžeme jmenovat Kozákova Svatého Michala, Nohejlova Hříšného Václava, Moravcovou atd. Velice úspěšně se rozvíjí žánr zábavné prózy, někdy s folklórním podtextem, někdy i jiným. Je to třeba Matějkův Dědek Josef, Jiřího Marka Můj strýc Odysseus, román, který obsahuje i prvky jakési sebeironie, nejen ironie individuální, ale i ironie rodové, jsou tu zábavné a humoristické novely a romány Skálovy - Cesta kolem mé hlavy, je tu Křenkova Chalupa na spadnutí, jsou tu díla Danielly Duškové, která se zabývá humorným způsobem otázkami mladé generace. Jsou tu samozřejmě i méně úspěšná humoristická díla. Chtěl bych jmenovat Miroslava Horníčka - Jablko je vinno. Toto jablko padlo skutečně daleko od stromu humoristického žánru, protože neuznává určité zákonitosti, jež jsou tomuto žánru dány, a proměnilo se v planý verbalismus.

Jsou tu i prvky satiricko-alegorické, které nesmíme opomíjet, třeba v díle Vladimíra Párala, který bývá někdy neprávem hodnocen jen v rámci sci-fi, ale i tam jsou prvky satirické. Je tu zvláštní odstín mystifikace, se kterým se setkáme i ve velmi rozměrném a rozsáhlém díle Ladislava Fukse - Vévodkyně a kuchařka. A je to próza, která dochází nejdále v oblasti tohoto žánru proto, že o humor se vůbec nesnaží a neusiluje, a určité prvky ironie a mystifikace vyplývají s detailní miniatu-ry. Z realistického vykreslení skutečnosti, z reálného přístupu k věcem, vycházejí humorná díla Fr. Stavinohy, Oty Pavla, který se zvláštním ironickým úsměvem líčí příběhy svého života, ze života svého otce a ze svého dětství, i Bohumila Hrabala.

Máme vynikající satiru spjatou s lyrikou v tvorbě Jiřího Žáčka, Michala Černíka - je to linie, která navazuje na zvláštní poetické humorné povídky Macourkovy a na šanzony Kainarovy. Stálo by také za to zmínit se o novinových formách humoru a satiry.

Situace v humoru a satíře tedy není tak katastrofální, jak bývá někdy paušálně konstatováno. A pokusíme-li se poslá- ní satiry v socialistické společnosti specifikovat po stránce teoretické i žánrové tak, aby tvůrcům samým bylo jasno, kde jsou hranice jejich možností, kde je nejsilnější poloha jejich tvorby, pak je možno očekávat, že na nějaké příští konferenci (už ne haškovské, ale jiné) na otázku, jaká existuje dnešní satira v Československu a jaký je dnešní humor, nebudeme se muset tvářit tak pesimisticky nebo odpovídat vyhýbavými slovy.

Snad by vedení Svazu českých spisovatelů mělo při hodnocení této konference uvážit, jak ještě zvýší péči o rozvoj tohoto žánru. Nemyslím si, že by to měla být nějaká zvláštní komise, protože - jak známo - komise nepřispívají vždycky samy o sobě k rozvoji literatury, ale snad by šlo o zvýšený zájem kritiky a teorie o ujasňování základních tvůrčích otázek humoru a satiry.

Jindřich Bešta

Úvodem musím pronést prohlášení, poněvadž přede mnou mluvil Pavel Pešta o časopise, v kterém pracuji. Chtěl bych říci, že nemáme spolu nic společného, i jména jsou rozdílná, poněvadž já mám na prvním písmenu o jedno bříško víc. A nakonec je to tak, že v naší rodině byl vždycky pořádek, takže se to nemá směšovat. Delegáti se mne ptali, jestli my dva máme něco společného - tedy nemáme.

Satiry a humoru není nikdy dost. Široká veřejnost se domnívá, že není nic lehčího než dělat satiru a obzvláště humor. Široká veřejnost se mylí. Obzvláště satira je prací namáhavou a obtížnou.

Jak se říká, na tepu doby je třeba držet prst jen tak silně, aby se jí nezpomaloval krevní oběh.

Mnozí tvrdí, že v socialismu není pro satiru místo. Samozřejmě, že satira v socialismu neplní tutéž funkci jako v antagonistické společnosti. Její poslání se do určité míry mění. Bojuje dále samozřejmě za mír a za svět bez válek, ale novým a specifickým úkolem se stává boj za odstranění přežitků v myšlení a jednání lidí. Satira by se tedy měla zaměřit hlavně na konkrétní projevy maloměšťačtví, které z těchto přežitků vyrůstají, a bojovat proti všemu, co brzdí rozvoj socialistické společnosti. Přitom je jasné, že tyto přežitky neexistují samy o sobě, ale jsou vždy spjaty s konkrétními osobami. A socialistická satira by měla být na ně zacílena, bez ohledu na postavení, které mají.

Na rozdíl od satiry má humor přinášet lidem uvolnění a odreagování od osobních a pracovních problémů, je součástí

relaxace a ve své výslednici přináší optimismus, chuť a sílu do života. Člověk se často v různých situacích směje, ale přivést člověka k úsměvu záměrně, literárním či výtvarným dílem, není právě jednoduché. Je to jako s penězi. Někdo může mít milion a není třeba ani tak šťastný jako ten, který má jen 300 000.

Satira by tedy měla být především burcující, kdežto humor by měl být uklidňující. Nejsou to ovšem přesně ohraničené žánry a čím dál tím víc se prolínají. Jeden žánr potřebuje druhý ke splnění své funkce.

Podíváme-li se na naši současnou satiru v novinách a časopisech konstatujeme, že neplní všechny funkce, které jsme jí v úvodu přisoudili. Proč? Satira byla ve všech společenských řádech a je i nyní přijímána více méně nerudně, zejména těmi, kteří se v ní poznají... Proto bylo satiriků vždycky málo a neměli to nikdy lehké. Je to nebezpečná práce vykonávaná bez ochranných pomůcek a pro tento obor zatím nejsou vydány Revolučním odborovým hnutím žádné bezpečnostní předpisy. Vyžaduje tedy určité pracovní hrdinství. A osobní odvalu. Proto autoři píšou většinou o takových problémech, které přinášejí nejmenší riziko. Ukazuje se, na základě našich zkušeností, že potrefeným nevádí ani tak obsah kritiky, jako právě satirická forma zpracování. Proti té je největší odpor. Proto tvůrci suplují satiru víceméně konkrétní kritikou, která jenom konstatuje, ale nezeměšňuje, neburcuje. Taková kritika, jak už tady bylo řečeno, může být otištěna v kterýchkoliv novinách a časopisech, i bez negativního ohlasu kritizovaných. Ale v satirickém časopise je i taková korektní kritika přijímána s nevolí. Tvůrci satiry se

pak dostávají, vlivem okolností, mezi dva mlýnské kameny, mezi satiru a konkrétní kritiku. Výsledkem je nový útvar, jak říkával Švejk o některých rakouských důstojnících, takový poloprůch. Obsahem i zpracováním.

Oproti satirikům je humoristů spousta, ale humoru je málo. Zase si položíme otázku, proč? Většina tvůrců jsou spíše konstruktéři fiktivních dějů na dané téma než znalci života lidí. Tak vzniká množství humoristických povídek, jejich společným rysem je neživotnost a tedy nepravdivost a výsledkem je otrávený čtenář. Komického účinku se snaží autoři dosáhnout seskupením směšných a zvláštních slov. Tomu se teď říká moderní humor. Nevím už kdo, ale určitě to byl, aspoň podle mě, klasik, který řekl, že moderní humor je spíš špatně skrývané zoufalství. A podstata komického účinku nespočívá ani tak ve volbě neobyčejných slov, jako ve volbě situací a v jejich novém vidění.

Čtenáři nejsou omezení, naopak někteří tvrdí, že vzdělanost našeho národa je na jednom z předních míst ve světě. A proto jedině humor moudrý, chytrý, nepodceňující čtenáře, humor, který čtenáři nechává prostor k domyšlení a vytvoření vlastního názoru, splňuje svoji funkci. V tom je podstata zde několikrát citovaného výroku, že humor je lépe vědět.

Samozřejmě by se tady dalo mluvit i o úspěších satirické a humoristické tvorby v novinách a časopisech. Ale to snad není poslání této části konference. Jsou-li problémy, je třeba mluvit o nich a o jejich řešení. Alfou i omegou každé tvůrčí práce je vždycky tvůrce. V něm je příčina úspěchu i neúspěchu. Kádr autorů, který dělá humor a satiru v novinách a časopisech, je složen jednak z mladých začínajících autorů a jednak z těch, kteří neměli síly na rozsáhlejší tvorbu, a mnozí z nich jsou

rádi, že vůbec jdou, natož aby ještě někam mířili. To je takový zákonitý jev. Většina spisovatelů začala publikovat v novinách a časopisech, drtivá většina. Jejich životním cílem samozřejmě byla a je románová a ne novinová tvorba. A mají-li úspěch, tak velmi brzo na svůj mateřský sdělovací prostředek zapomenou. Tací jsou i mezi námi.

Naskýtá se otázka, jak tuto situaci řešit. Jistě nemůžeme chtít na každém autorovi, aby se ve své tvorbě podřizoval novinám a časopisům. Ty svými možnostmi limitují šířku i hloubku literární tvorby. Na druhé straně však poskytují nenahraditelnou možnost bezprostřední reakce na aktuální události a rychlé sdělení autorových názorů. Zanedbatelná není ani široká publicita, neboť náklady novin a časopisů jsou nesrovnatelně vyšší než knih. Např. Dikobraz vychází každý týden v půlmilionovém nákladu. Nejde o to, aby se novinová humoristická a satirická tvorba stala pro spisovatele prvořadou, ale jde o to, aby byli v kontaktu s redakcemi a využili čas od času příležitosti, která se jim nabízí. Má-li se změnit kvalita satiry a humoru v novinách a časopisech, potřebují mít tedy mezi svými spolupracovníky spisovatele, tvůrce. Paradox je v tom, že spisovatelé noviny a časopisy nepotřebují.

Tento rozpor se dá překonat jenom úsilím redakcí a povolností spisovatelů. A věříme, že se nám to podaří, poněvadž naše společnost to potřebuje.

Jaroslav M a t ě j k a

V poslední době pozorujeme takový zajímavý, učeně řečeno, sociologický jev, že konferencí a teoretických prací o humoru přibývá a humoristických knih ubývá. Čím to je? Myslím, že to má několik příčin.

První je, že lidé mají humor a satiru rádi, ve své většině, ale ve své menšině už mají rádi jednotlivé humoristy a satiriky, zejména ty živé, a proto spíš raději slaví ty mrtvé. Zde samozřejmě hrozí velké nebezpečí, a to se týká i Haška. My vzpomínáme na Haška a místy ho začínáme světít. Aby se nestalo to, co se stalo s Beethovenem, kterého, jak jistě víte, pochovali velmi skromně a potichu a potom za 40 roků si vídeňská městská rada vzpomněla, co to měla za rodáka, a postavili mu obrovský pomník, obrovskou hrobku, a když Rolland začíná svoji pětidílnou beethoveniánu, tak říká: Ano, Ludwigu Beethovene, teď jsi konečně mrtvý.

Myslím, že toto je jeden důvod. Ale druhý důvod je to, co už se tady nezývalo problematikou společenského klimatu. To je taková velmi složitá věc, co to vlastně to klima je. Různí mudrci říkají, že úbytek humoristů a satiriků je způsobem jakousi generační krizí talentů. To je nesmysl. Talentovaných lidí, kteří vidí svět z té veselejší stránky, kteří mají ten ostrý pohled, je, myslím, pořád dost. Ale někdy si to ti humoristé a satirici dělají sami. Hledají na čistě zametených dálnicích obrazy z apokalypsy. A pak se samozřejmě hledají všelijaké takové záminky, že humor je těžká práce. To vůbec není pravda. Myslím si, že to není tak těžká práce, když je člověk dobře naladěný, správně to vidí a ví, co chce napsat, a hlavně se nebojí. Je to spíš veselé zaměstnání, ohromně ve-

selé, člověk se sám baví. Ono ovšem někdy je to tak, že čím se víc baví, tím méně se baví čtenáři, to se samozřejmě také stává. To je myslím jedna věc.

A druhá věc, a to je druhá stránka společenského klimatu, je to, co se může nebo so se smí. Samozřejmě, jestliže humorista nebo satirik si může dělat legraci z toho, že jsou nepořádky v OPBH, nebo že nejsou po pejskách zamety a pořádně vyčištěny chodníky, tak to žádná sranda není, to nikoho nezajímá, to nikoho nebaví.

V souvislosti s tím se naskytá taková otázka. Říká se, on to Hašek měl lehčí, on vlastně řezal do staré společnosti. My samozřejmě budujeme lepší společnost, humanističtější, skutečně společnost, která hojuje za překonání odcizení člověka a za odstranění všech možných zlořádů. Ale máme pořád v té společnosti spoustu jevů a spoustu lidí, kteří by měli dostávat do těla právě proto, že vytvářejí překážky tomu, aby se společnost k tomu, co je jejím základním ideovým postulátem, nerozvíjela. A tam je samozřejmě třeba trochu odvahy. Ale v revoluci to bylo také potřeba, ta se také nedala dělat při zdi.

V souvislosti s tím se naskytá otázka jestli tedy je správné dávat humoristům a satirikům do zubů nebo ne. Já si myslím, že jo. Podívejte se, já jsem celé roky jezdil závodně na koni a vím, že když koně pořádně nedožerete, nerozhicujete, tak on vám buď ten jelení příkop neskočí nebo si při tom skoku potrhá šlachy. A proto je třeba, ne hýčkat satiriky v havince, oni si také musí uvědomit hranice a nevím co všechno. Ale přimlouval bych se za to, aby to nebylo moc kruté, aby to - a to bych chtěl říci na závěr - nedopadlo tak, jako když Erenburg psal o Nezvalovi a říká, že skuteční básníci jsou jako zubři na vymření, tak aby to nepostihlo i satiriky.

Jiří Marek

Zaprvé byl jsem zde jmenován také mezi satiriky a humoristy. Ohražuji se proti tomuto nařčení. Nebudu to dokládat právníckými floskulami, nýbrž krátkou příhodou, která se jednou udála v newyorském metru. V newyorském metru jel rabín a četl si talmud. Přes rameno mu pořád nahlížel negr. Rabína to strašně rozčilovalo, poněvadž ho to rušilo, nakonec sklapl knihu, otočil se na negra a povídá: "Vy račte být také Žid?" A tu se negr zděsí a říká: "To by mně tak ještě scházelo!" - To je tedy k tomu nařčení, že jsem satirik.

Zadruhé - moje babička byla velice moudrá žena. A ta mně vždycky říkala: pamatuj si - moc psů, zajícova smrt. A já jsem si vzpomněl na toto přísloví na této konferenci, když mluvili jenom teoretici o jednom praktikovi humoristovi.

Víte, já jsem totiž přesvědčen, že humor je samozřejmě vzácné koření a je to skvělá věc, bylo to mnohokrát citováno a mnozí velcí lidé měli velice krásné proslavy o tom, co vlastně humor znamená. Humor se vůbec těší velké pozornosti teoretiků. S praktiky už je to samozřejmě v humoru slabší. Asi proto, že humor je přece jen hodně těžký.

Dal bych vám jednu dobrou radu, chcete-li zažít něco zvláště veselého. Zajděte si do pražského metra, autobusu nebo tramvaje v den, kdy vyjde náš humoristický časopis. Spousta lidí se ten časopis koupí a dávají dobrý pozor, jak se tváří! Oni se tváří skutečně všichni neobyčejně ponuře, vážně a jaksi odpovědně. Je vidět, že čtou velmi veselé věci, neboť jsou tam veselé věci - povídky i krásné karikatury - ale tváří se přitom neobyčejně zamyšleně a jak říkám - žádná sranda to není.

On totiž humor vůbec není žádná legrace. Humor je věc v podstatě velice vážná a složitá. Dokonce se přiznám, že jsem hluboce přesvědčen, že i žánrové vymezení humoristické literatury je něco, co je velmi problematické. Nejsem si totiž jist, zdali tzv. humoristická povídka je vždycky veselá. Myslím si, že mnohem veselejší je ta povídka, kde netylo hlavním autorovým smyslem napsat "humorku", ale kde jeho hlavním smyslem bylo ukázat kus života. Protože ukazuje-li skutečný kus života, pak ten život na světě není bez humoru. To geniálně objevil Karel Čapek, když v Marsiasu upozornil na to, že humor je v podstatě doména prostého člověka, neboť prostý člověk má vždycky těžký život a těžký život snáší proto, že prostě má onu lidovou zásobu humoru. A na konci říká Karel Čapek pozoruhodnou větu - že tři zedníci udělají víc legrace než čtrnáct ministrů!

Závěr konference

Hana H r z a l o v á

Dostávali jsme zde na konferenci do ruky celou řadu prací, které v poslední době o Jaroslavu Haškovi vznikly. A v řadě studií i knižních monografiích se konstatuje jedna skutečnost: že prakticky ve chvíli, kdy vyšel první sešit Osudů dobrého vojáka Švejka, začíná historie interpretace nejen Haškova románu, ale i Haškovy osobnosti, dramatický proces poznávání Haškova díla a dramatický proces zápasu o jeho pochopení a o jeho pravdivý výklad.

Konference, která se sešla v roce stého výročí Haškova narození, je po mém soudu součástí tohoto velkého procesu poznávání a výkladu Haškova díla a myslím, že dnes už můžeme říci, že uzavírá jednu z jeho etap a jame přesvědčení o tom, že otevírá a otevře etapu další.

Posláním konference bylo zhodnotit, co bylo pro poznání Haškova díla a Haškova románu vykonáno. Co ti, kdož se už od dvacátých let Haškem zabývali a zabývají, kdož jej vykládali a vykládají, přinesli čtenáři pro poznání a osvojení si Haškova díla, co přinesli i pro poznání literatury vůbec a tedy i literatury současné. Neboť historické poznání nikdy není samoučelné, nemá nikdy cíl samo v sobě, ale jeho pravdivost se ověřuje praxí a v tomto případě praxí literatury.

Za druhé konference měla říci, jak dnes Haška chápeme, jak mu rozumíme a čím dnes obohacuje nás, své čtenáře, nejen v Československu, ale i v řadě zemí světa. Čím se Hašek zúčastňuje na zápasech dnešního světa, jak v něm pomáhá orientovat člově-

ka po 60 letech od doby svého vzniku a tedy prakticky po celé řadě generací, které vstupovaly od dvacátých let do života.

Konference měla samozřejmě ještě další cíle a další poznání. Mimo jiné poskytla půdu pro setkání a výměnu názorů badatelů, kteří se Haškem zabývají. Myslím, že k naplnění tohoto cíle konference, k naplnění záměrů pořadatelů, zazněly během šesti půl dnů, po které jsme se zde scházeli, desítky sdělení, desítky diskusních příspěvků a samozřejmě a především úvodní referát Radko Pytlíka.

Diskusní příspěvky a sdělení byly nejrůznějšího charakteru. Řada z nich přinesla velmi cenné informace, mj. o vydání Haškova díla takřka ve všech zemích světa. Přinesla i zajímavé a cenné informace o Haškově činnosti, zvláště v době jeho pobytu v Sovětském svazu. Jiné příspěvky měly charakter metodologický. Část vystupujících hledala a hned také formulovala odpověď na otázku, z jakého kontextu Hašek vyrůstá, ať už měla na mysli českou literaturu anebo literaturu světovou. Hašek byl skutečně na této konferenci mnohokrát zařazen do souvislosti světové i české literatury. Padla tu taková jména jako Shakespeare, Cervantes, ale i Ilja Erenburg a další. Ve stejné rovině s nimi znělo i jméno Haškovo, ve stejné rovině s typy lidskými a literárními, které vytvořili, znělo i jméno typu Švejka, který vytvořil Jaroslav Hašek.

Bylo by samozřejmě možné k tomu, co bylo řečeno, mnohé další dodat. A doufáme, že se tak v budoucnosti stane. Vždyť Hašek, pokud jde o českou literaturu, to není jen vztah Gellner, Šrámek, Olbracht, i když je zajímavé, že Olbracht, první Haškův chápající a chápavý kritik, de facto svým způsobem už stojí v oné řadě, která vytvářela literární typ, který dovršil

a vytvořil Jaroslav Hašek. Ale měla tu zaznít - a okrajově také zazněla - jména další: Vančura, Wolker, Majerová, Jaroslav Kratochvíl. Dílo všech těchto autorů dokládá přesvědčivě, že období po Říjnové revoluci, začátek dvacátých let, je v české literatuře půdou úrodnou, půdou provokující a inspirující a že literatura, která tehdy odpovídá na otázky doby, je literaturou velkou, která se se ctí může měřit se soudobou literaturou světovou.

Byla tu vzpomenuť mj. i pařížská konference, která byla věnována literatuře o válce. Na této konferenci byli Hemingway, Barbusse a Hašek jmenováni jako autoři, kteří stojí v čele těch, kdo první světovou válku zobrazili a vyložili.

Myslím, že z hlediska české literatury, byť jde o jiné období, byť jde o druhou světovou válku, je třeba připojit ještě jméno jedno, jméno Julia Fučíka a na této konferenci se nemohlo nehovořit o Haškovi. A myslím, že stejně tak na haškovské konferenci nemůžeme nehovořit o Fučíkovi. Totiž jejich dílo dnes potřebujeme, všichni si to uvědomujeme. Potřebujeme je doslova životně, palčivě, to na jedné straně, a na druhé straně, že jejich dílo žije, že to je dílo, které dnes, v době, kdy se množí válečné hrozby systémů, které plodí válku ve svém zájmu a pro svou záchranu, je aktuální. Uvědomujeme si, jak je dobře, že takovéto autory a takováto díla máme, protože i jimi můžeme na současnou situaci svou i celého světa odpovědět.

Jaroslav Hašek se čte, čte se u nás, čte se v Evropě a čte se i mimo Evropu. Umělecké poznání, které Hašek do svého díla vložil, neustále vyznačuje paprsky směrem k nám, současníkům konce století dvacátého. Haškovo umělecké poznání se zno-

vu realizuje. Realizuje se v literatuře, ale především v lidech, v jejich konání a myšlení. A právě ve světle této obrovské životnosti Haškova díla si můžeme položit otázku: proč vlastně jsme konferenci svolávali, proč se scházíme? Nebyla zbytečná, když i bez ní Hašek žije? Nebyla skutečně jen jubilejní záležitostí? V tomto směru nutno zdůraznit, že nešlo o vzpomínkovou konferenci. Vždyť celý průběh ukázal, že nešlo ani o konferenci, která by byla záležitostí jubilejní.

Myslím, že skutečně Haškova osobnost a díle nesmírně vzrušují, provokují, provokují k neustále novým pokusům o výklad. Prakticky každá generace má právo na to, aby řekla slovo o Jaroslavu Haškovi a Josefu Švejkovi, aby řekla toto slovo v souvislostech současné literatury a v souvislostech současného světa. Ten ohloup poznání Haškovy osobnosti a Haškova díla je vysoko zklenutý, ale zdaleka ještě ani dnes se nedotkl země.

Konference přinesla nové poznatky, zpřesnila a prohloubila dosavadní poznání i dosavadní výklad Haškova díla. Každý z příspěvků prezentoval vlastně určité hledisko. A jeden každý z nich a všechny společně přispívaly ke komplexnosti pohledu na Haška. A je pozoruhodné, že i tato konference dokázala formulovat nové úkoly pro haškologické bádání.

Např. včerejší teatrologická sekce ukázala, kolik práce v oblasti teatrologické v souvislosti s Haškem, celou obec filmových, divadelních vědců, historiků a kritiků čeká, nejen že přinesla a byla tu prezentována nová fakta, ale vyskytly se a byly vlastně načrtnuty nad určitými věcmi i nové otazníky.

Poznávat Haška znamená poznávat povahu literatury, její společenskou a lidskou aktivitu. Znamená to poznávat neustále kouzlo a účinnost humoru a satiry. A napovídá nám, jak vážit, jak přistupovat i k současné literatuře.

Můžeme říci, že atmosféru měla konference prakticky od první chvíle skutečně tvůrčí, plodnou. Dovolte, abych i vaším jménem poděkovala všem, kdož se o tuto atmosféru zasloužili, neúnavnou prací, která nebyla záležitostí jen těchto dnů, ale která vlastně probíhala už týdny před konferencí, abych poděkovala těm pracovníkům a pracovnícím Svazu českých spisovatelů, Marii Codrové a jejich pomocníkům, kteří utvářeli podmínky pro jednání konference a jejichž péči jsme vlastně pocítili jeden každý, jak tu sedíme.

Myslím, že se rozcházíme s vědomím, že chceme a budeme pokračovat ve své práci a že se vracíme ke své práci obohaceni o to, co jsme zde slyšeli, co jsme zde prodiskutovali.

Včera odpoledne tu zazněla výzva k tomu, abychom pokračovali především v boji o Haška, to znamená, abychom bránili všem jeho dezinterpretacím, abychom vstupovali okamžitě tam, kde se s nimi setkáme, do polemiky s falešnými výklady Haška, které samozřejmě naší konferencí a řadou studií monografií vydaných v souvislosti s ní nekončí.

Za druhé, je zajímavé, že autor, jako Hašek, který se tak demonstrativně vyděloval sám z literatury, že skutečně jeho dílo se prezentuje jako dílo, které slouží v mnohém jako klíč k pochopení literatury.

Chtěla bych se odvolat na Čapka, na jeden jeho výrok proslavený v souvislosti s Haškem, že totiž Hašek viděl svět a mnozí jiní o něm píší. Myslím, že to je klíč k literatuře tehdejší doby, ale i klíč k působnosti literatury současné.

Ověřili jsme si, co znamená prolínání literatury se životem a života s literaturou. Proměňuje se samozřejmě význam Haškova díla, proměňuje se význam Haškova románu, Švejkovy

postavy. Tady bych chtěla potvrdit a podtrhnout, že se samozřejmě proměňuje i úloha a funkce satiry, že prostě náš výklad Haška neznamená, že budeme klást nějak vykřičníky za současnou satirou, ale že jde skutečně o to, pochopit, v čem byla funkce satiry a funkce humoru ve 20. a 30. letech a v čem je funkce satiry a humoru v současné době, v době, kterou prožíváme.

Další věc je, že jsme si příliš zvykli vydělovat humor ze života a de facto humoristickou a satirickou literaturu vydělovat z literatury ostatní. Domnívám se, že právě poznání Haškova díla nás varuje před takovýmto postupem, že skutečně humor patří k životu a jestliže chceme a voláme po pravdivém zobrazení současného života, že k tomuto pravdivému zobrazení patří i humor a satira.

Dále bych chtěla říci, že je třeba neustále domýšlet to, co o Haškovi bylo řečeno, mimo jiné právě ve 20. a 30. letech marxistickou kritikou, že přece nejde jen o to citovat, co marxistická kritika, Fučík, Olbracht, Konrad a jiní tehdy řekli, ale že jde o to domyslet do současných souvislostí ty jiskérky pravdivého poznání, které v jejich výrocích na adresu Haška jsou obsaženy. Systém, který plodil války tehdy, v prvních desetiletích 20. století, a systém, který plodí a chce plodit války dnes, to jsou přece obrovské rozdíly. A toto nevzít na vědomí a s tímto neoperovat dnes není možné.

Omlouvám se, že využiji názvu jedné ze statí Ladislava Novomeského, kterou nazývá Neloučení.

Chtěla bych říci, vážení přátelé, že se dnes neloučíme s Haškovým dílem a že se neloučíme ani mezi sebou vzájemně. Budeme se setkávat nad Haškem, nad díly české a slovenské

literatury a budeme se setkávat nad tím, co myslím, že nás nejvíce spojuje a co tu bylo připomenuto: Budeme se totiž setkávat s humorem, o kterém víme, že není jen pro smích, ale že znamená vědět, a budeme se setkávat při tom, o čem hovořil v souvislosti s Haškem Vladislav Vančura, při obhajobě zdravého rozumu, lidské prostoty a míru.

Diskusní příspěvky odevzdané písemně

Alena H á j k o v á

Tento diskusní příspěvek vznikl z reakce na jistou poznámku anglického badatele Roberta Pynsenta ve stati *The Last Days of Austria*; Hašek and Kraus z knihy *The 1st World War in Fiction*, The Macmillan Press, London, 1976 (2. vyd.). Je to charakteristika Jarmily Mayerové jako "a well-heeled bourgeoise", česky asi zazobané měštky.

Není samozřejmě žádným objevem, zdůrazním-li skutečný literární talent Jarmily Haškové-Mayerové. Učinil tak v posledních letech např. Radko Pytlík v knížce *Drobné příběhy* (1960), kde upozornil zejména na "sociální pravdivost, znalost fakt a vypravěčskou upřímnost" jejích povídek. V tomtéž duchu nese se i heslo Jarmila Hašková v 1. dílu *Lexikonu českých spisovatek*, který ovšem dosud nevyšel. Ale i soudobí recenzenti jejích šesti knih a autoři nekrologů většinou mluví o jistém talentu. Připomněla bych ráda životnost jejích dialogů, střídmy, leč pádný autorský part a umění pointy, jakož i fakt, že Hašková se nikdy nenutila k humoristickému tónu: dovedla zaujmout i ostré satirické stanovisko (v *Drobných příbězích* např. v povídce *Pan Ru* z pravěku, kde končí výhledem do doby, kdy už nebude potřeba vymýšlet si důvody ke krvavým zásahům, neboť už bude dobře známo, že "zabíjíme, poněvadž jsme lidmi") a nevyhnula se ani tragice, kde ji život přinášel (povídka *Život* v tomtéž výboru s obrazem života služky, která dá život nemanželskému dítěti a pak je odloží u vrat porodnice, protože je nemůže uživit). Překvapující

jsou její znalosti z nejrůznějších oborů (přidržíme-li se už uvedeného výboru, pak jsou to znalosti z poetiky a dále z křesťanského, židovského a mohamedánského náboženství): Podobně jako Hašek neváhala Hašková využívat i konkrétních fakt. Její citace z Kropotkina a Nietzscheho ukazují daleko za obzor absolventky obchodní školy Ženského výrobního spolku.

Chtěla bych obrátit vaši pozornost ke knížkám, které značně modifikují legendu o maloměšťáckých dušičkách Jarmilinych rodičů a jejich vlivu na dceru. Je to zejména drobný román Martin Mayer, Životopis proletáře (O. Dušský 1922), chronologicky její první kniha, a dále povídka Vinohradské dětičky (původně ve Vídeňském deníku 1924), knižně až posmrtně jako poslední ucelená práce Haškové (1946).

Prosté vypravování o životě Martina Mayera, Jarmilina dědečka z otcovy strany, ukazuje velmi názorně, jak byla v rodině vážena práce. Dlouhodobá práce ve mlýnech vynesla M. Mayerovi na stará kolena sice jen relativní blahobyt, ale i spokojenost v rodinném kruhu pěti dětí (původně osmi, tři zemřely, a vnuků, jichž měl na dvacet. Autorčin otec Josef, dědečkův nejmilejší syn, u něhož ve stáří žil, jeví se jako vskutku tvůrčí člověk: po vzoru svých starších bratrů měl jít na číšníctví, nechtěl však být "sluhou"; chtěl pracovat rukama a hlavou, vyučil se tedy řezbářem a po večerech navštěvoval průmyslovku. Tam se seznámil se sochařem Poppem, majitelem sochařsko-štukatérského závodu, a u toho později pracoval, i když mu jeho dřívější mistr nabízel podstatně větší mzdu. Ve světle fakt této knížky vypadají rodinné tradice Mayerových docela jinak než tradice "zazobaných měšťáků" a

poměr dcery k otci se už nejeví jako bezmoc vůči tvrdému despotovi, ale jako daň poslušnosti splácená přirozené autoritě.

Poplatnost dobové společenské psychologii hraje důležitou roli také v otázce Jarmilinych milostných dopisů, která vyvstala po jejich kompletním uveřejnění v knize Lidský profil Jaroslava Haška (Čs. spisovatel 1979). Čtyřletá známost Haškova s Jarmilou, jež předcházela jejich svatbě, byla typickou "vážnou známostí", jak zní termín tehdy u nás běžný: dovozovala skoro všecko, leč právě jen skoro. Hluboký milostný vztah s oboustranným spěním ke sňatku zůstává podle dobových uzancí láskou zcela nekonzumovanou a má v této podobě silný - byť ne totožný - dopad na psychiku obou milujících. U Jarmily, jež zatím nemá jiný životní zájem, projevuje se citlivůstkářením, někdy až titěrností, která zasluhuje přemíru vcítění, tudíž lidské šetrnosti.

Je jisté, že je málo žen, které sdílely její osud ženy tak brzo opuštěné manželem, dokázaly vychovat syna v úctě a lásce k otci, žít ho vlastní prací a vytvořit přitom ještě nezanedbatelné literární dílo, ale zejména prokázat tolik velkorysosti a skutečné neohlesy srdce. Četné dobře známé projevy Jarmily Haškové na obranu mrtvého druhá, jehož jedinečnost osobní i uměleckou chápala od prvního okamžiku, tvoří souvislou linii, v níž se zračí jak cit, tak ničím nezkorumpovatelný úsudek. A tak jako se "její úsměv zrcadlil v širokém, rozmarném smíchu jejího zemřelého manžela", jak praví autor nekrologu v Lidových novinách, tak dotek "kypivé, mocné a brutální životní síly" Jaroslava Haška (Pytlík v Drobných příbězích) našel u ní ozvěnu v ryzí ženské ušlechtilosti, která ji provázela až po předčasnou smrt.